УДК 811.111'25=161.2

Леся Комар, *викладач інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету "Львівська політехніка"*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (РЕАЛІЙ) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглядаються спроби визначити певні закономірності перекладу фразеології на окремих перекладах, взятих з англійської та американської літератури. Особлива увага надається генетичним факторам впливу на переклад іншою мовою (зокрема українською) фразеологізмів-реалій.

Ключові слова: *реалія, фразеологізм, переклад, етимологія, компонент, національна культура, транскрипція, транслітерація.*

В статье рассматриваются попытки определить определенные закономерности перевода фразеологии на отдельных переводах, взятых из английской и американской литературы. Особенное внимание предоставляется генетическим факторам влияния на перевод другим языком (в частности украинским) фразеологизмов-реалий.

Ключевые слова: *реалия, фразеологизм, перевод, этимология, компонент, национальная культура, транскрипция, транслитерация.*

Attempts to define certain conformities to the law of translation of phraseology on separate translations, taken from English and American literature are examined in the article. The special attention gets the genetic factors of influence on the translation of phraseological units-realities other language (in particular Ukrainian).

Key words: *reality, phraseological unit, translation, etymology, component, national culture, transcription, транслітерація.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Друга половина XX століття була для фразеології періодом інтенсивного розвитку, завдяки чому вона виділилася в самостійну дисципліну, характерною рисою якої є нині розширення фразеологічної проблематики.

Цією проблемою займалося багато вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: Ю.Ю. Аваліані, Б.М. Ажнюк, В.В. Акуленко, М.Ф. Алефіренко, Н.М. Амосова, В.А. Архангельський, К.Т. Баранцев, В.М. Білоноженко, В.В. Виноградов, В.І. Гаврись, С.Н. Денисенко, Ю.О. Жлуктенко, Р.П. Зорівчак, Д.І. Квеселевич, В.О.Кунін, О.П. Пророченко, О.Д. Райхштейн, Л.Г. Скрипник, О.Б. Ткаченко, Т.З. Черданцева, І.І. Чернишова та ін.). Сучасні дослідники змушені визнати, що досі ще не знайшли свого остаточного розв'язання багато проблем та питань фразеологічної науки, які сприяли б збагаченню теорії фразеології, розумінню природи та сутності фразеологічних одиниць – особливих ускладнених мовних знаків.

Мета статті: виявлення та опис таких закономірностей та визначення оптимальних шляхів, завдяки яким перекладач може досягнути повноцінного відображення оригіналу засобами своєї рідної мови.

Виклад основного матеріалу. Закономірності перекладу фразеології визначаються різними системно-мовними факторами, до яких відносяться структурно-семантичні, стилістичні і, особливо, генетичні. Останні не такі визначальні та об'єктивні, як попередні два. Їх роль набагато скромніша: якщо передача значення і стилістичної характеристики фразеологізму складає саму мету перекладу, то генетичні особливості абсолютної більшості ФО є іррелевантними з огляду перекладу і здебільшого відтворенню іншою мовою не підлягають. Перекладачу необхідно лише чітко знати змістову і стилістичну сторони виразу, що необхідно перекласти, і він не завжди мусить знати етимологію виникнення цієї ФО. Проте це не виключає можливість звертання до етимологічних даних, особливо, якщо йдеться про переклад фразеологічних позначень національних реалій або одиниць інтернаціональної фразеології. Основне завдання генетичних факторів полягає в тому, що фразеологізмам, які об'єднані спільним походженням, властиві деякі загальні закономірності перекладу. У наше завдання входить виявлення та опис таких закономірностей та визначення оптимальних шляхів, завдяки яким перекладач може досягти повноцінного відображення оригіналу засобами своєї мови.

Для розв'язання цього завдання слід, перш за все, поділити та систематизувати фразеологічний матеріал по генетичним ознакам. Першим кроком до створення генетичної класифікації було встановлення переліку потенціальних джерел, з яких мова черпає словосполучення та речення, які переходять в одиниці її фразеологічного складу.

© Л. Комар, 2010

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

Досить повний перелік таких джерел дає Н.М. Амосова: це різні галузі господарського та культурного життя певного народу, твори художньої літератури, калькування іншомовних ідіом, натяки на історичні ситуації або забуті звичаї, існуючі та широковживані прислів'я [1, 101].

Перелічені джерела не завжди однаково продуктивні. Крім цього, вони не мають спільної диференціальної ознаки, яка б могла бути покладена в основу класифікації. Ось чому, за звичай, основною ознакою при розробці генетичної класифікації вважається походження фразеологізмів. Дещо інший підхід подає М.М. Шанський, який пропонує більш детальну класифікацію. Він пропонує чотири групи фразеологізмів будь-якої мови в генетичному аспекті: суто національні фразеологізми, запозичені фразеологізми, фразеологічні кальки і фразеологічні напівкальки [11, 75]. Однак, кальки й напівкальки, що є якоюсь мірою зліпками з іншомовних зворотів, мають мови-джерела і, отже етимологічно є також запозиченими фразеологізмами. Таким чином, всі ФО в мові зводяться до двох основних груп – суто національні та запозичені ФО.

У нашому дослідженні ми ставимо завдання розглянути окремі суто національні ФО, зокрема реалії-фразеологізми англійської мови та особливості їх перекладу українською мовою. Не виникає сумніву про те, що більшість ФО – це суто національні звороти, що виникли на ґрунті і згідно законам конкретної мови. Вони породжені мовотворчою діяльністю широких народних мас, які приймають та закріплюють в своєму мовленні вдалі, влучні і кращомовні вирази окремих невідомих або, навпаки, добре відомих осіб (здебільшого письменників). Саме ці звороти надають фразеології специфічного національного характеру, що зумовлено факторами лінгвістичного і екстралінгвістичного плану.

Перші виявляються в тому, що для позначення одних і тих предметів, дій не якостей, для виразу одних і тих думок різні мови використовують неоднакові лексичні і образні засоби. Сполучення слів, побудовані на тематично близьких образах і пов'язаних гіперо-гіпонімічними відношеннями, можуть сприйматися в одній мові як фразеологічні, а в іншій – як вільні. Такий приклад наводить В.Г. Гак: в російських та українських мовах "німий як риба" – фразеологізм, а "німий як карп" таким не буде в даних мовах, хоча є фразеологізмом, зокрема, у французькій мові [4, 6]. Національна специфіка фразеології виражена в семантиці різномовних ФО, які повністю співпадають по матеріальному складу і синтаксичному оформленню, і які являють собою хибні фразеологічні еквіваленти типу "водити за ніс" і "to lead by the nose". Національна специфіка фразеології полягає в тому, що не всі явища дійсності, що мають позначення фразеологізму однією мовою, мають відповідне позначення в інших мовах.

До екстралінгвістичних факторів, що зумовлюють специфіку фразеологізмів, відноситься наявність в їх компонентному складі власних імен, географічних назв, спогадів історичних подій, предметів культури і матеріального побуту, звичаїв, повір'їв, що властиві лише певному народу, тобто що є його національними реаліями. Більшість ФО повністю є позначеннями національних реалій і вже тому існують лише в одній мові, наприклад, jack Retch (палач), the old lady of Thread needle-street (Англійський банк), days of grace (пільговий строк для оплати по векселю).

Найбільш яскраво національний колорит виявляється у фразеологізмах, що пов'язані з реаліями народного життя [9, 40]. Термін "реалія" в теорії перекладу вживається у двох значеннях. По-перше, під ним розуміють будь-які факти, властиві для певного народу (предмети матеріальної культури, власні імена, географічні назви, історичні події і т.п.), і, по-друге, слова і словосполучення, що служать для позначення цих фактів.

У сфері фразеології реалії відображені двома способами: позначенням реалії може бути або окремий лексичний компонент, або весь фразеологізм в цілому [7, 18]. В обох випадках фразеологізм є носієм національного колориту, що надає оригіналу особливе забарвлення. Переклад таких національно-специфічних ФО є цікавим, але цілком не простим завданням.

Фразеологізми, що містять лексичний компонент-реалію, за звичай виражають поняття або думку, які є відомі або, хоча б, зрозумілі також і для носіїв інших мов. Слід сказати, що в таких ФО в специфічній інтернаціональній формі міститься інтернаціональний зміст. Іноді вони мають готові структурно-семантичні паралелі у фразеології інших мов. Серед цих паралелей не буває еквівалентів, оскільки наявність компонента, що позначає національну реалію, в принципі виключає саму можливість їх появи. Мова йде про відповідники-аналоги. Зрозуміло, що перекладач може оперувати лише такими аналогами або іншими фразеологічними відповідниками, на яких не має позначення національної специфіки. На це у свій час звернув увагу ще Ш. Баллі [2, 140]. Він зазначав, що було

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

б недоречним вживати вираз to carry coals to Newcastle при перекладі античного класика, і критикував одного з перекладачів за те, що той, перекладаючи Теренція і Плавта, змушував древніх римлян і греків вживати не язичні, "а християнські" або національно-англійські клятвені формули на кшталт by the Lord Harry! [2, 142]. Фразеологічні аналоги, що містять позначення національних реалій, повинні бути повністю вилучені із словника перекладача. Уживання національно-специфічних аналогів можливе лише при умові, що відображені в них реалії вже відмерли і більше не сприймаються носіями мови як живі предмети їх національного життя. Так, англійський зворот not worth a brass farthing можна перекласти українською мовою як "не варте мідної копійки". Подібно зворот not a penny to bless oneself with можна перекласти українським виразом "не мати ні копійки за душею".

Інколи переклад полегшується тим, що мотивування початкової ФО цілком очевидне. Наприклад, to rob Peter to pay Paul явно означає "помагати одному за рахунок іншого", penny wise and pound foolish "враховувати дрібниці", а не основне (суттєве). Проте у більшості випадків для розуміння фразеологізму необхідно або знати цю реалію, або вміти знаходити необхідну фонову інформацію. Так, знаючи, що Billingsgate – це назва великого рибного базару в Лондоні, можна зрозуміти значення фразеологізму to tall billingsgate ("сваритись, як базарна баба"). Переклад таких ФО здійснюється за допомогою різноструктурних синонімічних відповідників або описовим способом. Національний колорит при цьому відповідно втрачається, і не тільки тому, що "краще взагалі відмовитись від передачі національного колориту оригіналу, ніж надавати чомусь незвичного для цього характеру" [5, 10]. Окремі компоненти, що позначають реалії, під час фразеологізації словосполучення гублять власну семантичну значимість так само, як і компоненти – не реалії, а разом з нею і відповідну частину національного колориту, який вони мають. Наприклад, слово penny, що є компонентом декількох ФО, без сумніву надає їм той відблиск національного колориту, про який кажуть С. Алахов і С. Флорін [3, 83].

С. Алахов і С. Флорін висловлювали важливу думку про те, що слово, яке позначає національну реалію і входить в склад фразеологізму, перестає бути реалією і являє собою лише компонент відповідного сполучення. Пристрасть англійців до чаю відобразилася в компонентному складі багатьох ФО. Проте фразу "I haven't seen my cup of tea yet", слід перекладати українською мовою – "це мені ще не забезпечено; я в цьому ще не переконаний, тобто оказіональним фразеологічним відповідником, у якому чай навіть не згадується. Якщо ж перекласти це речення українською мовою дослівно – як "я ще не бачив своєї чашки чаю", то результат буде іншим: речення буде, мабуть, зрозуміле, але далеко не з такою очевидністю, як в англійській мові. Те саме стосується і звороту "it isn't my cup of tea", який не слід перекладати ради збереження "англійської атмосфери", як "це не моя чашка чаю". Варіант перекладу "це не моя справа" є більш звичний і повсякденний для українського вуха.

Зовсім інша ситуація, коли реалія представлена не окремим компонентом, а всією одиницею в цілому, тобто коли реалією є денотат фразеологізму. Така одиниця служить справжнім носієм національного колориту через самий свій зміст, бо містить в собі нове, додаткове значення, яке викликає (або виражає) певні асоціації, ремінісценції, емоційні переживання, виявляє зв'язки особисті зі своїм народом і часом, приналежність до національної культури – одним словом все те, що вкладають в поняття конотації в дещо ширшому значенні [10, 26].

Звороти, що виражають реалії або передають за допомогою реалій будь-які явища життя народу, також можна поділити на дві групи. До першої відносимо фразеологізми, референтами яких служать факти або предмети, відомі також носіям мови перекладу, але відтворені через національні реалії. До другої – фразеологізми, що виражають суто національні реалії, що цілком відсутні у народу, мовою якою здійснюється переклад [6, 123].

Щодо перекладів першої та другої групи ФО, без сумніву, вони різні і можуть створювати труднощі для перекладача через те, що одні й ті ж явища дійсності інколи характеризуються різними народами по-різному, внаслідок чого передача їх фразеологічних позначень шляхом калькування є цілком неможлива.

Труднощі можуть виникати навіть тоді, коли денотат фразеологізму-реалії відомий носіям мови перекладу. Наприклад, у багатьох народів прийнято бавити маленьких дітей, коливаючи їх на коліні. Ця дія англійською мовою як to take a child to Baneberry Cross. В українському перекладі – "підхопити дитину на коліна і повезти її на Бенбері-Кросс". Цей фразеологізм-реалія не буде зрозумілий жодному читачеві, який не знає, що "поїздка в Бенбері-Кросс" виникла із старовинної англійської пісеньки. Щоб цього не трапилось, український текст має супроводжуватись приміткою, що пояснює походження дитячої

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

пісеньки, "наспівуючи яку, забавляли дитину, підгопкуючи її на колінах".

Особливу проблему створюють фразеологізми, що позначають такі реалії, які взагалі відсутні в життєвому досвіді народу, мовою якого перекладається твір. У даному випадку перекладачі шукають інші засоби перекладу, серед яких зазвичай виділяють транскрипцію, транслітерацію, калькування та описовий переклад [6, 75].

Транскрипція і транслітерація застосовуються при відтворенні фразеологізмів-реалій тільки одного виду, а саме тих, що складаються із компонентів власних імен.

Наприклад, John Bull у більшості випадків транскрибується (Джон Буль), хоча зустрічається й у випадку опису – "чистокровний англієць, істинний Британець".

Перший засіб можливий, оскільки доброзичливо-іронічне найменування англійців отримало широке визначення не тільки серед них самих, але й у інших народів. Крім цього, він дозволяє передати національну форму фразеологізму і пов'язали з цією формою конотації.

Якщо фразеологізм означає реалію, що цілком невідома носіям мови перекладу, транскрипція чи транслітерація цілком неприйнятна лише тому, що зашифровує значення звороту і робить його незрозумілим читачеві. Один з таких фразеологізмів John Collins – (напій із содової води, джину, цукру, лимонного соку та льоду) – зустрічається у своєму американському варіанті (Tohn Collins) у Дж. Селінжера: "She and old Marty were drinking Tohn Collins's – in the middle of December, for God's sake" [SCK, 91]. В українському перекладі – "Вона і Марті пили прохолодні напої – у грудні, хай йому грець!" У перекладі національний колорит не переданий, проте, у даному випадку це цілком виправдано і навіть необхідно, оскільки його збереження могло б призвести до втрати зрозумілості змісту.

Використання транслітерації і транскрипції принципово неможливе при перекладі фразеологізмів – реалій, побудованих на власних іменах. Такі реалії властиві різним аспектам культури, історії та побуту народу. Однією з них є, наприклад, специфічне британське правове поняття breach of promise (згідно закону, прийнятому в 1735 році, за невиконання обіцянки одружитися, винний може бути оштрафований за рішенням суду). Хоча значення звороту можна вірно передати описовим словосполученням "порушення обіцянки одружитись", багато перекладачів його спотворюють. Змістова неточність особливо небажана в тих випадках, коли даний зворот відіграє важливу сюжетну роль, як, наприклад, в романі Ч. Діккенса "Посмертні записки Піквіського клубу", зміст якого у переважній більшості пов'язаний із судовим процесом, який розпочала місіс Барделл проти містера Піквіка, який нібито порушив свою обіцянку на цій одружитись.

Почувши від свого господаря, що початок судового процесу призначений на 14 лютого, Сем Уеллур реагує на це так:

"Valentine's day ,sir" respondent Sam; "reg'lar good day for a breach o'promise trial" [DPC, 423].

Тут є посилення ще на одну англійську реалію: день святого Валентина (в цей день прийнято вибирати коханих, посилаючи їм анонімні листи, здебільшого жартівливого характеру). Іронічно помічаючи комізм цього факту, що засідання суду припадає саме на цей день, Сем хоче підбадьорити містера Піквіка. Тому інтерпретація цього речення: "– Так це ж, сер, Валентинів день, а ви, звичайно знаєте, що Валентин жартів не любить, коли мова йде про покарання злочинця – коханця" не підбадьорює, а, навпаки, лякає господаря. Для одержання повноцінного перекладу – передачі жартівливо-іронічного типу речення – наступну фразу необхідно переглядати таким чином: "Нічого собі, гарненький день для розгляду справи про порушення шлюбної обіцянки".

Надзвичайні труднощі створюють випадки, коли реалію необхідно передати через сприйняття персонажа, який сам не має про неї вірного уявлення.

До них відносяться, наприклад, роздуми Тома Сойєра про те, що негру Джиму необхідний дворянський герб, який містить в такий геральдичний елемент, як bar sinister (чорна стрічка на щиті або гербі як знак незаконного народження лицаря). Проте ця інформація мало що допомагає перекладачу, коли необхідно показати, що не тільки співбесідник Тома Сойєра (Гек Фінн), але й сам Том не мають ніякого уявлення про те, що стоїть за цим словосполученням. У перекладі слід підшукати таке слово, яке реально вживається як геральдичний термін, і значення якого хлопчики дійсно можуть і не знати, наприклад, слово "девіз".

"What's a bar sinister"

"Oh, I don't know "[THF, 512]

" – ... що таке, наприклад, девіз?

– Та, насправді, не знаю!"

Для розв'язання проблеми перекладу даної реалії можна дати і інший варіант, заставивши Гека запитати не "що таке", а "для чого": таке питання в даній ситуації є досить логічним та

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

розумним. Тоді можна отримати такий варіант перекладу, який достатньо задовольняє вимоги семантико-стилістичної повноцінності відтворення реалії-фразеологізму:

“ – А для чого проводити чорну стрічку?

– Та я і сам не знаю”.

Висновок. Отже, аналіз конкретного матеріалу перекладу свідчить про те, що відтворення фразеологізмів, які позначають національні реалії, здійснюються різними засобами, серед яких найчастіше за інші застосовується контекстуально-лексична, відповідність або опис за допомогою лексичних засобів (звороти іноземної мови, подані як власні імена, можуть також переноситись у текст перекладу шляхом транскрибування і транслітерації). В окремих випадках використовується калькування (повне або часткове) і створення контекстуального семантико-стилістичного аналога на основі одиниць лексики та фразеології.

1. Амосова Н.М. Основы английской фразеологии. – Л., 1983. – 130 с.

2. Балли Ш. Французская стилистика /Пер. с фр. К.А. Долинина.– М, 1981. – 180 с.

3. Влахов С, Флорин С. Непереводимое в переводе. – М, 1980. – 150 с.

4. Гак В.Г. Фразеология, образность и культура // Советская лексикография. Сб. статей. – М., 1988.– С. 159 – 169.

5. Єрченко П.Г. Класифікація фразеологічних одиниць// Іноземна філологія. – 1994 – Вип. 4. – С. 12.

6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу. – Київ. – “Вища школа”, – 1986. – 173 с.

7. Кунин А.В. Замена компонентов фразеологизмов как стилистической прием // ИЯШ – 1977. – №2. – С. 3 – 12.

8. Петрова Н.Д. Англійські фразеологічні одиниці з національно-культурологічним компонентом./ Іноземна філологія., 1997.– Вип. 110.– С. 40 – 50.

9. Шадрин Л.Н. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика. – Саратов, – 1991. – 150 с.

10. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. – М., – 1982. – 120 с.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2010

УДК 378:377

Тетяна Рузяк, *викладач зарубіжної літератури Технічного коледжу Національного університету “Львівська політехніка”, здобувач відділу професійно-практичної підготовки Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти АПН України*

ПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ ПРОФЕСІЙНИХ УЧИЛИЩ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

У статті висвітлено результати дослідження проблеми діяльності викладачів та інженерно-педагогічних працівників вищих професійних училищ у контексті формування професійної культури учнів. Виокремлено основні завдання педагогів, зокрема інтеграція видів культур у цілісну професійну культуру майбутнього фахівця.

Ключові слова: *професійна культура, професійні училища, лекція, інтеграція.*

В статье изложены результаты исследования проблемы деятельности учителей и инженерно-педагогических работников высших профессиональных училищ в контексте формирования профессиональной культуры учащихся. Выделено основные задания педагогов, а именно интеграция видов культур в целостную профессиональную культуру будущего профессионала.

Ключевые слова: *профессиональная культура, профессиональные училища, лекция, интеграция.*

The results of study of the problem of high vocational schools teachers’ activiti in context of the shaping of professional culture of pupils’ are considered in the article. The main teachers’ tasks, especially integration of types of cultures in holistic professional culture of the future specialist, are chosen.

Key words: *professional culture, professional schools, lecture, integration.*

Постановка проблеми. Основою визначення змісту професійної освіти фахівця будь-якої галузі є модель його професійної діяльності, поведінки. Одним із елементів цієї моделі, безперечно, виступає професійна культура. Актуальність проблеми формування професійної культури майбутніх фахівців зумовлена наявністю потреби суспільства у висококультурних кадрах, інноваційні вимоги до сучасного фахівця вимагають перегляду організації, змісту, методик і технологій професійної освіти у вищих професійних училищах.

Нині високі вимоги висуває перебудова освіти до викладачів і до педагогічного процесу в цілому, стимулюючи його активізацію, формування в учнів таких якостей, як настроєність на навчання та

© Т. Рузяк, 2010

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com